

№ 2
2022

КРИМСЬКА СВІТЛИЦЯ

ЗАГАЛЬНОДЕРЖАВНА
УКРАЇНСЬКА
ГАЗЕТА

літературно-художня, публіцистична

РНБО УКРАЇНИ ЗАСТОСУВАЛА САНКЦІЇ ПРОТИ ДІЙ ОКУПАНТІВ ЩОДО ПЦУ В КРИМУ

НА ЧАСІ

Рада національної безпеки і оборони України на засіданні 30 грудня 2021 року під головуванням Президента України Володимира Зеленського застосувала санкції щодо деяких фізичних та юридичних осіб.

Олекса БЕСКИД

До санкційного списку внесено 18 фізичних осіб, які причетні до винесення неправосудних судових рішень про відчуження майна Кримської єпархії Православної церкви України на тимчасово окупованій території АР Крим та м. Севастополя. Про це повідомив Секретар Ради національної безпеки і оборони України Олексій Данилов на брифінгу після завершення засідання.

Згідно з пропозицією Кабінету Міністрів України ухвалено рішення щодо розширення переліку фізичних та юридичних осіб, стосовно яких застосовані персональні спеціальні економічні та інші обмежувальні заходи (санкції).

Нагадаємо, 18 серпня 2021 року на своєму засіданні Кабінет Міністрів України схвалив два пакети санкцій щодо суддів РФ та інших посадових осіб, безпосередньо причетних до переслідування цивільного населення на тимчасово окупованій території АР Крим та м. Севастополя. Про це офіційно повідомляло Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України.

27 жовтня 2020 року в Міністерстві з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій відбулася зустріч із представниками Крайової ради українців Криму. Представники КРУКу передали міністерству задокументовані факти переслідування Російською Федерацією Кримської єпархії Православної церкви України (ПЦУ), факти нищення структури, захоплення майна української церкви на Кримському півострові та матеріали причетності до цих переслідувань суддів, прокурорів, слідчих, судових виконавців, які ухвалювали неправомірні рішення щодо ПЦУ.

Про необхідність введення санкцій щодо фізичних осіб, що здійснюють протиправну діяльність проти Православної церкви України в Криму, зазначалося і на Форумі експертної мережі в панелі представниками робочої експертної групи «Кримська платформа – гуманітарна політика».

Санкції також запроваджено щодо 6 фізичних та 24 юридичних осіб, які причетні до незаконного спорудження й експлуатації залізничної частини транспортного переходу через Керченську протоку, організації пасажирського залізничного сполучення тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та м. Севастополя з територією Російської Федерації та завдання шкоди національній культурній спадщині на території м. Севастополя.

Санкції застосовано і щодо 52 фізичних осіб, які, обіймаючи керівні посади в структурі окупаційної адміністрації РФ на тимчасово окупованій території АР Крим та м. Севастополя, завдають істотної шкоди національним інтересам і безпеці українського народу.

Відповідні проекти рішень було підготовлено Мінреінтеграції спільно з представни-

ками громадськості, зокрема Крайової ради українців Криму (КРУК) – інституційним об'єд-

нанням кримських організацій, що представляють інтереси українців у Криму.

ДЕКЛАРАЦІЯ КРИМСЬКОЇ ПЛАТФОРМИ

НАГОЛОС

23 серпня 2021 року відбувся установчий саміт Кримської платформи. У заході взяло участь 42 делегації іноземних держав і представники 4 міжнародних організацій (ЄС; НАТО; Рада Європи, ГУАМ).

Іван КРИМСЬКИЙ

Без жодного перебільшення можна заявити – це історична подія для України. Саміт став найбільшим міжнародним заходом на високому рівні в історії нашої держави і продемонстрував, що Україна здатна формувати порядок денний і виступати локомотивом вирішення важливих для всієї міжнародної спільноти питань. Так, це є природним процесом, оскільки окупація Криму – це, насамперед, величезний виклик для України. Проте українська влада рідко була спроможна виступати ініціатором, організувати та проводити настільки масштабні заходи, наповнені сенсом.

Логічним завершенням установчого саміту стало спільне підписання учасниками декларації Кримської платформи. У цій статті ми проаналізуємо цей документ і спробуємо з'ясувати, наскільки важливою є ця декларація на шляху дипломатичного вирішення питання деокупації та реінтеграції українського Криму.

КРИМСЬКА ДЕКЛАРАЦІЯ США

З 2014 року на полях міжнародних організацій регулярно ухвалюються рішення щодо засудження окупації та незаконної анексії Криму. Проте підтримка в рамках міжнародних організацій і приїзд делегації на спеціалізований захід – це різні рівні публічної підтримки. У цьому контексті саміт Кримської платформи став справжнім успіхом. А декларація, підписана учасниками саміту, пролила яскраве світло на позицію міжнародної спільноти у даному питанні.

Для початку слід зазначити, що декларація у міжнародній політиці – це заява однієї або декількох сторін, що визначає або проголошує головні принципи, офіційні позиції учасників щодо тих чи інших питань. Важливими є ті декларації, які не тільки проголошують певні принципи, а й також передують фактичному здійсненню задекларованої політики і стають засадничими принципами політики держав-підписантів. Чи

Для початку слід зазначити, що декларація у міжнародній політиці – це заява однієї або декількох сторін, що визначає або проголошує головні принципи, офіційні позиції учасників щодо тих чи інших питань. Важливими є ті декларації, які не тільки проголошують певні принципи, а й також передують фактичному здійсненню задекларованої політики і стають засадничими принципами політики держав-підписантів. Чи стане декларація Кримської платформи саме таким документом? Покаже лише час.

стане декларація Кримської платформи саме таким документом? Покаже лише час.

Оскільки будь-які успіхи та невдачі є відносними, для оцінки важливості й ефективності підписаної декларації необхідно порівняти її зі схожими документами.

Декларація Кримської платформи – перший подібний багатосторонній документ. Проте можна навести приклад подібних односторонніх декларацій. 25 липня 2018 року Державним секретарем США Майком Помпео було представлено Кримську декларацію: «Як ми це зробили в Декларації Уельса в 1940 році, Сполучені Штати знову підтверджують свою політику щодо відмови визнання вимог Кремля зі встановлення суверенітету над територією, захопленою силою всупереч міжнародному праву. Разом із союзниками, партнерами та міжнародною спільнотою Сполучені Штати відкидають спробу Росії анексувати Крим та зобов'язують зберегти цю політику до відновлення територіальної цілісності України».

Кримська декларація США є одним із важливих документів, що стосуються невизнання окупації Криму, на рівні з Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН про територіальну цілісність України № 68/262 від 27 березня 2014 року. Фактично декларацією констатується, що окупацію Криму Росією ніколи не буде визнано Сполученими Штатами. Беручи до уваги впливовість позиції США у світі,

позицію невизнання підтримуватиме й решта демократичних держав.

Кримська декларація США є чітким політичним документом. Документ не містить описів ситуації в окупованому Криму. Головною його метою є лаконічне засвідчення позиції США щодо надзвичайно важливого для міжнародної спільноти питання.

КРИМСЬКА ДЕКЛАРАЦІЯ ТА РЕЗОЛЮЦІЯ ГЕНАСАМБЛЕЇ ООН

На рівні міжнародних організацій важливими для України є резолюції Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй. Для порівняння розглянемо останню резолюцію Генасамблеї ООН, ухвалену до підписання декларації Кримської платформи, – «Ситуація з правами людини в Автономній Республіці Крим та м. Севастополь, Україна» від 16 грудня 2020 року.

Резолюція Генасамблеї ООН є істотно деталізованим докумен-

том, який покриває різні аспекти окупації Криму: обмеження свободи слова, переслідування громадян України за політичними мотивами, переслідування кримських татар, обмеження права на свободу віросповідання шляхом переслідування Кримської єпархії Православної церкви України тощо. Загалом резолюція містить значні частини, що засуджують дії Російської Федерації та закликають до зміни поведінки держави-окупанта. Резолюція має важливе значення з точки зору фіксації порушень прав людини Російською Федерацією, проте не містить жодних клаузул, які могли би фактично сприяти деокупації Криму.

Порівняно з резолюцією Генасамблеї ООН спільна декларація Кримської платформи є не настільки деталізованим документом і складається з декількох частин.

У першій частині підкреслюється зв'язок декларації з попередніми важливими міжнародними документами щодо

ФОТО З ВІКІПЕДІЇ (ДЖЕРЕН)

ФОТО З ВІКІПЕДІЇ (ДЖЕРЕН)

тимчасової окупації Криму, зокрема: Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 68/262 «Територіальна цілісність України» та наступними деклараціями; рішеннями Міжнародного суду ООН та Європейського суду з прав людини. Також вкотре підтверджуються головні принципи, через призму яких мають розглядатися будь-які питання щодо окупації Криму: повага до територіальної цілісності України та невизнання і засудження окупації Криму Російською Федерацією. Таким чином, підкреслюється, що декларація Кримської платформи є логічним продовженням всіх попередніх рішень міжнародних організацій і судів.

У другій частині держави-підписанти засуджують порушення і зловживання та системні неправомірні обмеження прав людини й основних свобод державою-агресором, що тривають; милітаризацію Криму, що триває; перешкоджання правам і свободам судовоплавства в Чорному та Азовському морях; зміну демографічної структури, що триває на окупованому півострові, шляхом переселення російських громадян до Криму. Особливе значення має останній пункт – «зміна демографічної структури». Наразі на міжнародному рівні приділяється абсолютно недостатня увага цьому питанню. З точки зору Російської Федерації зміна складу населення Криму має стратегічне значення, адже таким чином не тільки значно посилюється контроль над півостровом і знищується український менталітет регіону, а й також закладається бомба повільної дії у разі повернення Криму під контроль України. На думку експертів Інституту Чорноморських стратегічних досліджень: «Міграційна зброя» та соціокультурна переробка населення в процесі колонізації нових територій

Російською імперією та Радянським Союзом мають тривалу історію. Протягом неї в Росії накопичено різноманітний досвід і величезний науково-історичний фундамент». За словами експерта Крайової ради українців Криму Андрія Іванця, одним із елементів такої політики держави-окупанта є «антиукраїнський інформаційний пропагандистський тиск на кримчан, створення українофобського морально-психологічного клімату на окупованих територіях загалом». У зв'язку з цим, дуже важливим є те, що це питання було окремо виділено у декларації.

Третя частина має найбільше смислове наповнення. Тут підписантами ухвалено рішення щодо багатьох важливих питань, зокрема: продовжувати здійснення політики невизнання; розглянути запровадження подальших санкцій проти Російської Федерації; протистояти новим викликам і гібридним загрозам, які постійно змінюються, спричиненим милітаризацією Криму, що триває.

Ці питання регулярно порушуються в інших міжнародних документах, проте тон таких заяв у декларації Кримської платформи є суттєво жорсткішим. Важливою є також значно конкретніша спрямованість цього документа. Наприклад, ухвалено рішення розглянути можливість підтримки економічних, інфраструктурних та екологічних проектів, які сприяли б подальшому розвитку регіонів України, які межують з тимчасово окупованим Кримським півостровом.

У підсумковій частині держави-підписанти зазначають необхідність відновлення територіальної цілісності України; підтверджують статус АР Крим та м. Севастополя як частини України та рішучість продовжувати тиск на Росію. Можна звернути увагу на два абзаци підсумкової частини:

– будь-яка зміна статусу Автономної Республіки Крим та міста Севастополя як невід'ємної частини суверенної території України не визнається і не визнаватиметься, і що спроби Росії легітимізувати тимчасову окупацію та неправомірне захоплення є неприйнятними;

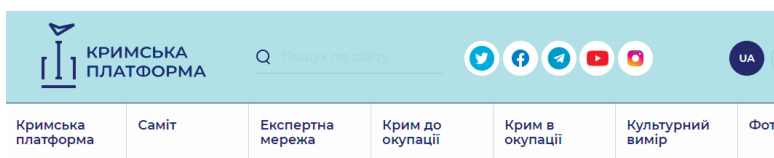
– учасники очікують повернення Україні тимчасово окупованих територій Автономної Республіки Крим та міста Севастополя і відновлення їхнього автономного статусу, як це передбачено Конституцією України, і заявляють про свою підтримку мешканців цієї території у відновленні їхніх прав і свобод, закріплених у Конституції України, і поліпшення соціально-економічного становища на півострові.

ЩО ТАКЕ ДЕКЛАРАЦІЯ КРИМСЬКОЇ ПЛАТФОРМИ?

Декларація Кримської платформи - це перший міжнародний політико-правовий документ в новітній історії, що пропонує відповідь на спробу анексії території однієї суверенної держави іншою в період після Другої світової війни

ФОТО З ВІКІПЕДІЇ (ДЖЕРЕЛ)

Декларація

Спільна декларація Учасників Міжнародної Кримської платформи

Учасники Міжнародної Кримської платформи

- керуючись Статутом Організації Об'єднаних Націй, Загальною декларацією прав людини, Заключним актом Наради з безпеки і співробітництва в Європі, Паризькою хартією для нової Європи, а також цілями і принципами міжнародного права, включаючи міжнародне право прав людини та міжнародне гуманітарне право,
- беручи до уваги Резолюцію Генеральної Асамблеї ООН 68/262 «Територіальна цілісність України» і наступні резолюції щодо стану дотримання прав людини в Автономній Республіці Крим та місті Севастополь, Україна, і щодо проблеми милітаризації Автономної Республіки Крим та міста Севастополь, Україна, а також частин Чорного і Азовського морів,
- посилаючись на резолюцію Генеральної Асамблеї ООН 3314 (XXIX) від 14 грудня 1974 року під назвою «Визначення агресії», в якій, серед іншого, зазначено, що жодні територіальні надбання або особливі переваги, отримані внаслідок агресії, не визнаються і не мають

ФОТО З ВІКІПЕДІЇ (ДЖЕРЕЛ)

Незважаючи на те, якими були мотиви авторів тексту, одним із можливих шляхів трактування цих абзаців є те, що до відновлення суверенітету України над Кримським півостровом учасники очікують закріплення наявного статусу адміністративно-територіальних одиниць, що розташовуються на півострові. Тобто учасники-підписанти декларації Кримської платформи очікують, що як Автономна Республіка Крим, так і місто Севастополь збережуть свій нинішній автономний статус, закріплений Конституцією. Отже, лише після деокупації Криму зможуть бути ухвалені зміни щодо статусу цих адміністративно-територіальних одиниць.

ОСОБЛИВІСТЬ КРИМСЬКОЇ ДЕКЛАРАЦІЇ

Усі вищезгадані питання є надзвичайно важливими, і сам факт їх зазначення не можна недооцінювати. Проте головним досягненням декларації Кримської платформи є зовсім інше. Фактично у декларації міститься чи не перша спроба створити механізм взаємодії країн-партнерів саме в питанні деокупації Криму.

Головним недоліком резолюцій Генасамблеї ООН та рішень інших міжнародних організацій є те, що вони сфокусовані виключно на визнанні певних фактів та їх засудженні. Необ-

заціям, аналітичним центрам та експертному співтовариству долучатися до діяльності цієї мережі.

Отже, створено цілісний механізм взаємодії держав-підписантів у питаннях деокупації Криму, що виглядає таким чином:

– найвищий рівень співпраці у вигляді регулярних самітів Кримської платформи, ймовірно щорічних, за участі перших посадових осіб держав-підписантів;

– постійна взаємодія та консультації на рівні міністерств закордонних справ, у рамках яких мають бути визначені спеціальні контактні центри з цих питань. За словами міністра закордонних справ України, на цей момент уже 36 країн підтвердили участь у координаційній мережі на рівні МЗС;

– парламентська взаємодія у вигляді груп підтримки Кримської платформи на базі парламентів. Такі групи вже створено в Парламентській асамблеї НАТО, парламентах Латвії та Литви;

– на базі Представництва Президента України в Автономній Республіці Крим створено офіс Кримської платформи, метою якого є сприяння у реалізації внутрішнього виміру політики з питань деокупації Криму;

– засновано експертну мережу Кримської платформи, метою якої є ґрунтовний аналіз ситуації в Криму та адвокація на національному та міжнародному рівнях. Експертна мережа здебільшого представлена українськими громадськими організаціями та аналітичними центрами, проте однією з цілей є залучення міжнародних партнерів. Створено 7 робочих груп, кожна з яких опікується окремим напрямом діяльності.

За словами Андрія Щекуня, координатора робочої групи експертної мережі Кримської платформи з питань гуманітарної політики: «Головною метою діяльності експертної мережі та робочої групи є проведення досліджень, підготовка аналітики, оцінка ситуації на тимчасово окупованій території АР Крим та м. Севастополь, напрацювання пропозицій і рекомендацій».

Підсумовуючи, варто зазначити, що ухвалена декларація Кримської платформи є історичним документом. Головним досягненням декларації є створення нового механізму багатосторонньої комунікації та координації дій із країнами-партнерами, не описуючи при цьому в деталях ситуацію на території окупованого Криму.

Звісно, декларація є політичним документом і не містить юридичних зобов'язань. Проте згода 43 держав на чіткішу та тіснішу кооперацію з Украї-

Головним недоліком резолюцій Генасамблеї ООН та рішень інших міжнародних організацій є те, що вони сфокусовані виключно на визнанні певних фактів та їх засудженні. Необхідність створення нових підходів, які полягали б у спільній тісній координації діяльності та вжитті спільних заходів з метою виправлення ситуації, залишається за дужками.

ною у питанні деокупації Криму є безумовним кроком уперед і надзвичайно важливим дипломатичним досягненням.

На сьогодні перед Україною постає багато викликів, зокрема, забезпечення реальної взаємодії країн-підписантів у питанні деокупації Криму. Оскільки декларація є виключно політичним документом і не тягне за собою жодних зобов'язань, це стане серйозним викликом для нашої країни.

Окрім цього, незважаючи на публічну заяву, що будь-яка держава матиме змогу приєднатися до Кримської декларації і після проведення установчого саміту, таких прецедентів досі немає. Щоб зрозуміти, на які країни може орієнтуватися українська дипломатія з метою розширення переліку країн-підписантів, можна проаналізувати результати голосування за резолюції Генеральної Асамблеї ООН у питаннях, що стосуються Криму.

Наприклад, співавторами останньої «кримської» резолюції Генасамблеї ООН, яка розглядалася раніше, стали 27 держав. «За» проголосували 64 країни, «проти» – 23, «утрималися» – 86. Серед країн, які підтримали резолюцію, але були відсутні на установчому саміті Кримської платформи й відповідно не підписали Кримську декларацію: Андорра, Барбадос, Беліз, Бутан, Ботсвана, Коста-Рика, Гватемала, Гондурас, Гаяна, Ізраїль, Ліберія, Ліхтенштейн, Маршалські острови, Федеративні Штати Мікронезії, Монако, Панама, Папуа Нова Гвінея, Самоа, Сан Маріно, Тувалу, Республіка Вануату. Ці країни здебільшого підтримували українські резолюції щодо Криму в ООН, починаючи з 2014 року. До цього переліку можна також додати Джибуті, Катар та Соломонові острови, які найчастіше підтримували Україну в ООН.

Імовірно, відсутність цих країн на саміті Кримської платформи була продиктована тиском Російської Федерації. Незважаючи на це, можемо припустити, що наступними підписантами Кримської декларації можуть бути держави саме з цього переліку.

ДО ПИТАННЯ ПРО СТАТУС КРИМУ СТОЛІТТЯ ТОМУ

МОВОЮ ФАКТІВ

Протягом усього часу російської окупації Криму в Україні точаться суперечки про його майбутнє після звільнення. Найактивніше просувається варіант проголошення території півострова кримськотатарською національно-територіальною автономією чи республікою або принаймні встановлення реалізації самовизначення кримськотатарського народу корінним як обґрунтування існування Автономної Республіки Крим (АРК).

Віталій СОЛОНЧАК

Про цьому зовсім не береться до уваги думка з цього приводу інших двох корінних народів Криму й України загалом – караїмів і кримчаків: вочевидь, з огляду на катастрофічну їхню нечисленність. Наша держава, згідно з найголовнішим її законом, є унітарною, тож жодні республіки чи території з особливим статусом у її складі неможливі за визначенням. Фактично АРК функціонувала всупереч як нормам державного устрою, так і законам логіки.

Відновлення автономії Криму в 1990-х рр. відбулося як нібито відродження республіки у тій формі, в якій вона існувала у першій половині ХХ ст. Саме на такій формі «відновлення державності» наразі наполягають політичні та громадські діячі, які доводять, що Кримська АРСР, яка проіснувала з 1921 до 1945 рр. під фактичним контролем Російської СФРР, була «формою державності» кримськотатарського народу до його примусової депортації з місць проживання у 1944 р., і нібито саме її Україна, всупереч декомунізації, мусить відновити в Криму після звільнення, «розбудовуючи державність» півострова.

В українському розділі Вікіпедії безапеляційно стверджується, що Кримська АРСР була «національно-територіальною автономією кримських татар у складі РРФСР, що існувала у 1921-1945 рр.»: мовляв, згідно з Конституцією РРФСР, всі АРСР у її складі були саме національно-територіальними утвореннями. Відтак у деяких джерелах Кримська АРСР називається «Кримськотатарською автономною республікою». Ці ж тези відтворює і

Засідання Курултайа, 1917 р.

Мапа Кримської АРСР

Прапор Кримської АРСР

кримськотатарська мовна версія Вікіпедії. Але чи відповідають вони дійсності?

* * *

У березні 1917 р. в Сімферополі відбувся Всекримський мусульманський з'їзд, на якому делегатський корпус у складі близько 1500 осіб обрав постійний орган – Мусульманський виконавчий комітет (Мусвиконком), до якого увійшло 50 членів. Нову структуру очолив колишній педагог, військовик Сеїтджеліль Хаттагов; посади тимчасового комісара духовного правління і Таврійського муфтія посів Номан Челебіджихан, комі-

саром вакуфної комісії став Джафер Сейдамет (заочно, як і Челебіджихан: обидва перебували на фронті), керівником справ – Алі Боданінський. Мусвиконком активно взявся за керування внутрішнім життям кримських татар: готувалися зміни у сфері освіти, видавалися газети, вживалися заходи щодо створення кримськотатарських військових частин, встановлювалися зв'язки з іншими національними рухами на території Російської імперії.

В липні було створено першу кримськотатарську політичну партію «Міллі Фірка» («Національна партія»), що об'єднувала

як прихильників автономії Криму у складі Росії, так і створення незалежної кримськотатарської держави. Наміри України щодо включення Криму до її складу сприймалися представниками кримськотатарського руху як «загроза чергового імперіалізму». 26 листопада у Ханському палаці в Бахчисараї відкрився Курултай кримських татар, що перебрав на себе всі повноваження Мусвиконкому та проголосив створення Кримської народної республіки (КНР), оголосивши себе її парламентом.

Історик з Криму Сергій Громенко у своїй монографії «Скоропадський і Крим: від протисто-

Після поразки Українських національно-визвольних змагань 1917-1921 рр. українські більшовики, що мали намір включити до складу радянської України всю колишню Таврійську губернію, отримали попередження від «старших братів» з РКП(б): Крим має належати Росії. 21 січня 1921 р. відбулося спільне засідання Кримського ревкому та Кримського обкому РКП(б), на якому розглядалося питання «Про політичні взаємини Криму з РСФРР та УСРР». Ухвалена резолюція була короткою: «Визнати найбільш бажаним підпорядкувати Москві на становищі автономної одиниці, надати їй назву «Кримська автономна область».

яння до приєднання» зазначає, що задекларована, але не проголошена КНР була суто формою національно-політичної організації кримських татар. Головою Директорії КНР, що складалася з п'яти осіб, став Номан Челебіджихан. 13 грудня Курултай ухвалив «Кримськотатарські основні закони» та створення КНР, що претендувала на відновлення державного суверенітету кримських татар на території Криму під гаслом «Крим для кримців» (фактична адаптація самоназви кримських татар – qırımlar), попри декларативну ідею рівноправності народів півострова. КНР була визнана Українською Центральною Радою (раніше, у листопаді, Українська Народна Республіка фактично відмовилася від претензій на Крим, проте мала на меті взяття під повний контроль портів і кораблів Чорноморського флоту), однак фактично так і залишилася на папері. Намагаючись узяти під свій контроль цілий півострів, 24 січня 1918 р. кримська Директорія відправила до Севастополя підконтрольні їй збройні сили, які за два дні зазнали поразки у боях із більшовиками. Номан Челебіджихан під час перемовин із більшовиками в Сімферополі був заарештований і запроторений до севастопольської в'язниці, а 23 лютого під час червоного терору труп розстріляного муфтія було викинуто в море.

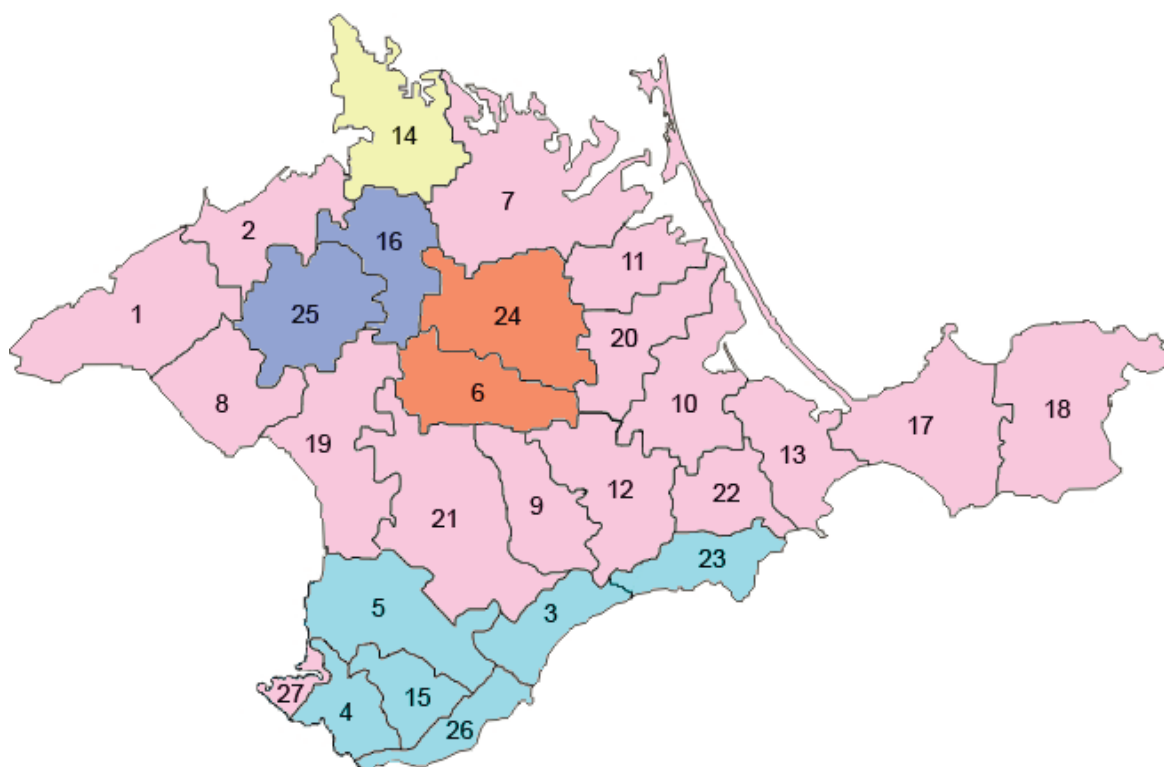
19-21 березня 1918 р. більшовики волюнтаристським рішенням проголосили Соціалістичну Радянську Республіку Тавриди. У квітні півострів зайняли німецькі війська та Кримська група Армії УНР: керівники «республіки», що проіснувала 32 дні, були розстріляні внаслідок пов-

стання. У травні в Криму знову зібрався Курултай, що оголосив прем'єр-міністром колишнього члена Директорії КНР Джафара Сейдамета, який повернувся з Туреччини. Домовитися з іншими кримськими політичними силами щодо створення загальнокримського уряду не вдалося: контроль над півостровом у червні перебрав створений за сприяння німців Кримський крайовий уряд під керівництвом Матвія (Сулеймана) Сулькевича, що був нащадком кримських татар (сам цей чинник для когось є приводом розцінювати тогочасний Крим як «самостійну кримськотатарську державу», хоча вже саме визначення уряду як крайового свідчить, що той не мав права на самостійні політичні стосунки з іншими державами).

У травні 1919 р. більшовики, знову зайнявши півострів, проголосили «Кримську Радянську Соціалістичну Республіку», що проіснувала 75 днів. Того ж року було обрано кримськотатарський Меджліс, який узяв на себе функції національного уряду і був розпущений денікінцями в серпні.

Після поразки Українських національно-визвольних змагань 1917-1921 рр. українські більшовики, що мали намір включити до складу радянської України всю колишню Таврійську губернію, отримали попередження від «старших братів» з РКП(б): Крим має належати Росії. 21 січня 1921 р. відбулося спільне засідання Кримського ревкому та Кримського обкому РКП(б), на якому розглядалося питання «Про політичні взаємини Криму з РСФРР та УСРР». Ухвалена резолюція була короткою: «Визнати найбільш бажаним підпорядкувати Крим безпосередньо Москві на становищі автономної одиниці, надати їй назву «Кримська автономна область». У протоколі зазначалося: «Ю. Гавен залишається при своїй особливій думці: з метою революціонування мусульманського Сходу доцільно створити видимість самостійного Криму, й тому Кримську автономну область треба назвати – Кримська комуна».

У травні 1921 р. в Сімферополі зібралася обласна конференція комуністів – кримських татар. Більшість делегатів солідаризувалася з рішеннями, ухваленими в січні 1921 р. Деякі з них висунули вимогу оголосити на півострові кримськотатарську республіку з правом самостійного спілкування з іншими країнами та розв'язання питань повернення емігрантів. Нарком закордонних справ РСФРР Г. Чичерін реагував на ці вимоги вкрай нервово: «Пропозиція забезпечити Кримський центр наркомзаксправом неадекватна, безглузда, шкідлива,

Національні райони у складі Кримської АРСР, 1930-ті роки: жовтим кольором позначено український (Ішунський) район, синім – єврейські, червоним – німецькі, блакитним – кримськотатарські.

не має жодного підґрунтя й має бути безумовно відкинута. Крим не є незалежною державою, а республікою в межах федерації. Такі республіки ніколи наркомзаксправа не мають. Думка про те, щоб Крим провадив щодо Туреччини самостійну революційну політику, настільки шкідлива й небезпечна, що її достатньо, щоб рішуче відкинути цей проєкт». Не обмежившись телеграмою, Чичерін підготував проєкт рішення політбюро ЦК РКП(б) про відмову Кримському ревкомові у створенні самостійного комісаріату закордонних справ. Ленін цілком солідаризувався з наркомом. Разом зі «всесоюзним старостою» М. Калініним він підписав 18 жовтня 1921 р. декрет про утворення Кримської АРСР. У листопаді республіка була конституційована на установчому з'їзді рад Криму.

* * *

Принципово важливим є питання про те, який характер мала кримська автономія – національний чи територіальний. Ленінський Раднарком спочатку створював автономії обох типів, але з часом залишилися тільки національні. Кримська АРСР стала унікальним автономним утворенням, що й надалі зберігало територіальний характер.

Місцевий перепис населення 1921 р. показав, що Крим населяли 5 великих національних груп, сукупна чисельність яких наближалася до 90% всього населення: росіяни, українці, кримські татари, німці та євреї. Більшість населення півострова склали росіяни та українці – 51,5% (перепис обліковував їх як одну національну групу). Питома вага гірських і степових кримських татар, що мають етнографічні відмінності, під час цього перепису істотно підвищилася – до 25,9%: це пояснювалося

Герб Кримської АРСР

масовою еміграцією російського населення в роки громадянської війни. 6,9% населення становили євреї та кримчаки (перепис об'єднав ці національні групи за ознакою спільного віросповідання). 5,9% населення були німцями – здебільшого нащадками вихідців зі швейцарських кантонів. Загальна чисельність населення Криму в 1921 р. становила 719,5 тис. осіб.

Виходячи з такого етнічного складу населення, кримська автономія могла бути тільки територіальною. Однак Кремль створював видимість того, що Кримська АРСР має, подібно до всіх інших автономій, національний характер. На провідні посади в республіці висувалися діячі кримськотатарського походження.

У 2019 р. Центр дослідження безпекового середовища «Прометей»

видав брошуру «Крим за завісою. Путівник зоною окупації», в якій зазначалося, що створена у 1921 р. більшовиками Кримська Автономна Радянська Соціалістична Республіка (КрАРСР) «слугувала, передусім, меті задоволення національних прагнень кримськотатарського народу»: зокрема, пропагувалося твердження, що це була кримськотатарська національна автономія, хоча й тоді кримські татари не становили навіть відносної більшості населення Криму. При цьому в КрАРСР практикувалося створення окремих національних районів титульного народу, не притаманне національним автономним республікам: так, у 1930-х рр. було створено 6 кримськотатарських національних районів (Балаклавський, Фоті-Сальський/Куйбишевський,

Виходячи з такого етнічного складу населення, кримська автономія могла бути тільки територіальною. Однак Кремль створював видимість того, що Кримська АРСР має, подібно до всіх інших автономій, національний характер. На провідні посади в республіці висувалися діячі кримськотатарського походження.

Бахчисарайський, Ялтинський, Алуштинський, Судацький), а також 2 німецькі (Біюк-Онларський і Тельманівський), 2 єврейські (Фрайдорфський і Ларіндорфський) та 1 український (Ішунський).

На користь сприйняття КрАРСР як кримськотатарської національної автономії автори брошури наводять такі факти: рішення про створення КрАРСР більшовики розглядали спільно з активістами кримськотатарського національного руху; в трьох кримських конституціях (1921, 1929, 1937 рр.) мовами автономії було вказано російську та кримськотатарську; прапор і герб Криму містили написи російською та кримськотатарською мовами; керівництво республіки було презентовано переважно кримськими татарами (5 із 7 лідерів уряду та 4 із 6 голів законодавчих органів).

Проте, на думку укладачів аналітичної доповіді «Донбас і Крим в економічному, суспільно-політичному та етнокультурному просторі України: історичний досвід, модерні виклики, перспективи», виданої ще у 2016 р. Інститутом історії України НАНУ, більшовики лише намагалися використати кримськотатарське питання з найвищою ефективністю для забезпечення власних політичних амбіцій, а створена ними на півострові автономія мала територіальний, а не національний характер, оскільки тогочасна етнонаціональна ситуація в Криму формально не давала підстав для надання політичних переваг певній етнічній групі. В листопаді 1921 р. секретар кримського обкому І. Акулов зізнався: «Ми добре враховували настрої татарської частини населення, що проголошення автономної республіки тлумачилося ними як оголошення татарської республіки. Коли б ми нашу політику побудували таким чином, то вона була б помилковою». Відтак своєрідний «татарський антураж» був віддзеркаленням тогочасного компромісу більшовиків з кримськотатарським національним рухом: в основі цього вимушеного компромісу було прагнення Кремля убезпечитися від поновлення спроб з боку України отримати контроль над Кримом.

Далі буде...

КІТЕЙ. НАСЛІДКИ ОКУПАЦІЇ ДЛЯ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

З ГЛИБИНИ ВІКІВ

Кітей – невелике, добре укріплене місто Боспорської держави на березі Чорного моря, що розташувалося на території 4,5 га на горбистій береговій рівнині за 38 км на південний захід від Пантікапея біля сучасного села Завітного Ленінського району АР Крим. Місто під назвами Кіт, Кідеака та ін. згадується в працях античних авторів (Псевдо-Скилак, Гай Пліній Секунд, Клавдій Птолемей, Стефан Візантійський).

Поселення виникло в процесі боспорської реколонізації V ст. до н.е. та проіснувало до кінця IV ст. н.е. У IV ст. до н.е. його територію було обнесено оборонним муром. Найвищого розквіту Кітей досяг у I-II ст. завдяки торгівлі хлібом. Іншими заняттями населення були металообробка, гончарство, рибальство.

До структури археологічної пам'ятки входять оборонні мури, північна міська брама з прибрамними вежами, громадські споруди (храм і святилище), житлова та господарська забудова, зольник і некрополь.

Фортечні мури, споруджені у IV ст. до н.е., мають ширину 2,20-2,50 м. Складені з вапнякових плит. Посилені вежами і ровом завширшки до 6 м. Найпотужніші стіни – зі східного приморського боку городища (до 3,2 м) та північна стіна (2,9 м). Збережену західну стіну (завширшки 1,7 м) споруджено у II ст. до н.е. Відомості про спорудження храму «Богові, який гримить» доповнює знахідка мармурового храмового жертвовного столу 234 р. н.е. з підставками у вигляді бюстів каріатид і написом, в якому згадується факт спорудження міською громадою храму зазначеному божеству та заснування Кітею саме як міста. У другій половині IV ст. до н.е. в приморській частині зводиться ще один культовий комплекс, який практично не зберігся (вівтарі і привітарні ями).

До найбільш ранніх житлових будівель належать залишки землянок. Найбільш рання житлова забудова датується I половиною IV ст. до н.е. До того часу належать однокамерні будинки з двориками і вимостками та водо-

Археологічна пам'ятка Кітей

збірні цистерни. Відзначено руйнування III-II ст. до н.е. і значна перебудова городища, зокрема спорудження західної куртини (проліт стіни між двома вежами). До 2-ї половини I ст. до н.е. належать сліди сильних руйнувань і пожеж, зокрема наконечники стріл, встромлені у стіни. У III – I половині IV ст. н.е. проводяться заключні перебудови городища й оборонних споруд. Багато будинків зводяться на старих фундаментах. Останній період існування міста – візантійські часи. У центральній частині городища розташовано зольник, що являє собою високий пагорб: потужність сміттєвих нашарувань досягає 12 м.

Найбільш ранні поховання міського некрополя датуються IV ст. до н.е. Основна маса досліджених поховань належить до перших століть н.е.

Серед давніх мешканців Кітею найбільш відомі видатний

боспорський чиновник Саваг і його дружина Фаїспарта: знахідки написів з їхніми іменами є як в околицях Кітею, так і в їхньому великому поховальному склепі кінця V ст. на горі Мітридат на території сучасної Керчі.

За минулі роки відкрито два пізньоантичні круглі святилища, численні теракотові статуетки жіночих божеств плодючості тощо.

У 1970 р. Керченський історико-археологічний музей відновив розкопки городища Кітей, що стали систематичними. З 1974 р. Кітейську експедицію очолює Є. О. Молев, наразі професор кафедри історії давнього світу та класичних мов Нижньогородського державного університету ім. М. І. Лобачевського. В 1996-2003 рр. у роботі експедиції була перерва, з 2004 р. роботи було відновлено, після окупації АР Крим РФ у 2014 р. – продовжено з порушеннями українсько-

го законодавства та міжнародного права.

ЗАХОПЛЕННЯ ТА НИЩЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ СПАДЩИНИ. МОНІТОРИНГ ПОДІЙ

У 2016 р. незаконні розкопки на городищі паралельно з «Кітейською експедицією» Інституту міжнародних відносин і світової історії Університету Лобачевського (м. Нижній Новгород, РФ; далі ІМВСІ) розпочала «Кітейська археологічна експедиція» Державного Ермітажу під керівництвом молодшої наукової співробітниці відділу античного світу Державного Ермітажу Катцової А. В. Під час цих робіт із пам'ятки було незаконно вилучено археологічні артефакти. До участі у незаконних розкопках залучено студентів кафедри музеології Інституту історії Санкт-Петербурзького державного університету, для яких

До структури археологічної пам'ятки входять оборонні мури, північна міська брама з прибрамними вежами, громадські споруди (храм і святилище), житлова та господарська забудова, зольник і некрополь.

університет визначив зазначені незаконні розкопки як базу для проходження польової практики.

Навесні 2019 р. обидві згадані «експедиції» досягли згоди щодо об'єднання, проте вперше в історії боспорської археології на городище на сезон 2019 р. було видано паралельний (альтернативний) «відкритий лист» з ініціативи начальника відділу польових досліджень ІА РАН О. О. Масленникова під роботи з фактичним керівництвом очільниці археологічного загону «Меотіда» ІМВСІ Н. В. Кузіної; цю подію учасники незаконних розкопок у Кітеї розцінили як «брутальну спробу рейдерського захоплення частини городища» та «прецедент, який може потенційно статися на будь-якій пам'ятці».

У 2015-2020 рр. участь у незаконних розкопках також брав «археологічний загін «Кітей»» кафедри загальної історії історико-філологічного факультету Белгородського державного національного дослідного університету (далі ІФФ БДНДУ).

Через незаконні роботи було завдано шкоди старовинним зразкам давньогрецької (елліністичної) культури та культур інших народів, які мешкали на території Криму.

2015

З середини липня на Кітеї розкопки проводили учасники «Східнобоспорської експедиції» ІА РАН, у складі якої перебував «археологічний загін «Кітей»» ІФФ БДНДУ. Було розчищено розкопи 1, 2 і 3, розбито нові квадрати, проведено незаконні роботи на найбільш східній ділянці розкопу 2 (зольник). «Кітейською експедицією» Державного Ермітажу проведено незаконну «археологічну розвідку» з застосуванням локальних земляних робіт на площі близько 20 кв. м. Було закладено два розвідувальні шурфи площею по 9 кв. м за межами західної та східної лінії фортечних мурів. Потужність розритих культурних нашарувань – 1,80-2,95 м. Увесь культурний шар у місцях розкопки вилучено. На захід від західного оборонного муру було розри-

то культурний шар потужністю 0,6-0,8 м, а також – кладку 3,6 м завдовжки і 0,66 м завширшки. З пам'ятки незаконно вилучено фрагмент кістяного гребеня, невеликий уламок накладки з просвердленим отвором та насічкою, астрагал із просвердленим отвором та окислами бронзи, уламки вузькогорлих світлоглиняних амфор, фрагменти червоноглиняної амфори тари з дзьобоподібними та жолобчастими вінцями, уламки червоно- та буролакового столового посуду, черепиці, товстостінної кераміки, столового, кухонного та ліпного посуду.

2016

З 6 липня протягом трьох тижнів учасники «археологічного загону "Кітей"» ІФФ БДНДУ на розкопі I прирізали квадрат до південно-західної вежі, у низині біля західного підніжжя зольника розкопали стіни приміщень. На розкопі IV (візантійський комплекс VI ст.) уперше з 1991 р. було відпрацьовано великий квадрат із південного боку, в якому було знайдено цілу ранньовізантійську таріль із вирізьбленим на дні хрестом і голубками (у подальших звітах згадується, що вона могла належати єпископові), а також глиняний штамп прочанина з написом «Майстерня Ефесу» та зображеннями святих. В останній день робіт було зафіксовано контури стін нових приміщень. Серед решти знахідок: монети, бронзовий ключ, зооморфна ручка, тавра тощо. У прес-релізі згадувалися «пітерські колеги, що почали копати вершину зольника» та «пітерські сусіди з некрополя».

«Кітейською експедицією» Державного Ермітажу розрито пагорб у центральній частині городища. Загальна потужність культурного шару – близько 2 м, площа розкопу – 150 кв. м. З пам'ятки незаконно вилучено уламки амфори тари, червоно- та буролакового посуду, фрагменти мегарських чаш, червоноглиняної, кухонної та ліпленої кераміки, фрагменти теракот, керамічних ткацьких грузил і прясельця, кістяні накладки й астрагали, фрагменти залізних і бронзових стрижнів, невеликий вітвар, а також три монети III ст. Розрито виявлену яму, заповнену попелом і жовтим суглинком, з якої незаконно вилучено дві курільниці зі слідами кіптяви та горло амфори з неясним діпінто червоною фарбою.

2017

12-31 липня група студентів, магістрантів та аспірантів кафедри загальної історії ІФФ БДНДУ, членів проблемної групи «Класична та візантійська традиція» та РГО «Візантійський

ФОТО З ВІДКРИТИХ ДЖЕРЕЛ

клуб» сформувала «археологічну експедицію ННДУ – БелДУ». Роботи велися на розкопі I (південно-західна частина міського муру з вежею) та розкопі IV, відновленому в 2016 р.: було ухвалено рішення прирізати до них додатково кілька нових квадратів. Серед знахідок на розкопі IV: два витончені світильники, велика кількість фрагментів скляного посуду, кілька бронзових монет, бронзове люстєрчко, велика скляна намистина, чимала кількість різноманітних стінок посудин. Знахідки на розкопі I: ланки бронзової кольчуги пізньюантичного воїна, маленькі глиняна та скляна посудини для пахошів, невелика курільниця. У прес-релізі згадувалися дві «експедиції» з Санкт-Петербурга, що працювали неподалік.

«Кітейською експедицією» Державного Ермітажу проведено незаконний розкоп насипу в центральній частині городища на загальній площі 195 кв. м. Потужність знищених нашарувань – 1,0-1,2 м. З пам'ятки незаконно вилучено численні фрагменти кераміки, уламки посуду з написами, монети, уламки теракот, ліплені світильники, прясельця та ткацькі пірамідальні грузила, вироби з кістки, каменю, металу та скла, а також – найцікавіші знахідки: портретний медальйон на дні червонолакової відкритої посудини та кістяна накладка із зображенням у низькому рельєфі половини чоловічого обличчя.

2018

10 липня незаконні роботи на городищі Кітей розпочала група студентів, магістрантів та аспірантів кафедри загальної історії ІФФ БДНДУ, членів проблемної групи «Класична та візантійська традиція». Було проведено розчищення розкопу IV, частково укріплено занепадлі ділянки мурів передбрамної вежі та розчищено розкопи межі 1980-1990-х рр. на розкопі III, поруч із яким

Сучасні розкопки на Кітей

ФОТО З ВІДКРИТИХ ДЖЕРЕЛ

розташувався табір «експедиції» Державного Ермітажу.

«Кітейською експедицією» Державного Ермітажу проведено незаконні розкопки зольного пагорба. У північній частині зольника частково розрито кам'яну кладку. З пам'ятки незаконно вилучено рідкісні предмети, зокрема фрагмент теракоти із зображенням частини жіночої постаті у хітоні (старовинний різновид вбрання), з твариною в одній руці та кошиком з плодами в іншій, а також фрагмент чашечки, виконаної у техніці мозаїчного скла. Матеріали дозволяють стверджувати, що основний час формування зруйнованих незаконною діяльністю шарів стосується середини I ст. до н.е. – середини I ст. н.е.

2019

З 10 до 24 липня незаконні роботи на городищі Кітей провів загін кафедри загальної історії ІФФ БДНДУ, що об'єднав зусилля з «Кітейською експедицією» Державного Ермітажу під керівництвом О. В. Катцової. Роботи відбувалися на північному схилі зольного пагорба. На північний захід від уже відпрацьованих площин було закладено 4 нові квадрати.

Під час незаконних розкопок зольного пагорба «Кітейською експедицією» Державного Ермітажу вилучено кістяні голки та мініатюрну червоноглиняну мисочку з рештками рожевої фарби, а також уламки кераміки II-IV ст. На прилеглій до городища території було закладено 10 шурфів,

які було розрито на глибину від 0,8 до 2,7 м.

2020

25 липня – 9 серпня загін БелДУ, до якого увійшло понад 25 осіб (викладачі, студенти, аспіранти кафедри загальної історії, а також інші особи з Москви, Санкт-Петербурга, Нижнього Новгорода, Воронежа, Краснодару та окупованої Керчі), провів заплановані роботи з розчищення та консервації чотирьох розкопів минулих років та основного розкопу останнього часу на північному боці зольного пагорба.

Через пандемію коронавірусної інфекції фахівці Державного Ермітажу відмовилися від участі в експедиції.

2021

На початку липня «польовий сезон» в окупованому Криму відкрив «археологічний загін "Меотида"», що діє на базі Інституту міжнародних відносин і світової історії Університету Лобачевського (м. Нижній Новгород, РФ) у складі «Східнокримської археологічної експедиції» Інституту археології РАН. Цього разу до його складу увійшли студенти-історики, що проходять польову археологічну практику. У планах експедиції були незаконні роботи на кількох археологічних пам'ятках східного Криму, зокрема на поселенні Полянка на узбережжі Азовського моря. На сторінці спільноти «археологічного загону "Меотида"» у російській соцмережі «Вконтакте» роботи на городищі Кітей було анонсо-

У 1970 р. Керченський історико-археологічний музей відновив розкопки городища Кітей, що стали систематичними. З 1974 р. Кітейську експедицію очолює Є. О. Молев, наразі професор кафедри історії давнього світу та класичних мов Нижньогородського державного університету ім. М. І. Лобачевського. В 1996-2003 рр. у роботі експедиції була перерва, з 2004 р. роботи було відновлено, після окупації АР Крим РФ у 2014 р. – продовжено з порушеннями українського законодавства та міжнародного права.

вано на 13 липня – 10 серпня 2021 р.

До незаконної діяльності на городищі Кітей, розташованого біля с. Завітного Ленінського району (АР Крим, Україна), залучено щонайменше федеральну бюджетну установу культури «Державний Ермітаж» (м. Санкт-Петербург, Російська Федерація), щодо якої Указом Президента України від 14 травня 2020 року №184 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2020 року «Про застосування, скасування і внесення змін до персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)» введено санкції терміном на 3 роки, а також Інститут міжнародних відносин і світової історії федеральної державної автономної освітньої установи вищої освіти «Національний дослідний Нижньогородський державний університет ім. М. І. Лобачевського» (м. Нижній Новгород, Російська Федерація), федеральну державну автономну освітню установу вищої освіти «Белгородський державний національний дослідний університет» (м. Белгород, Російська Федерація).

Дії окупаційної влади, що відбулися в незаконній експропріації, незаконних археологічних розкопках, під час яких вилучено археологічні артефакти, є порушенням міжнародного гуманітарного права.

Зазначені дії Російської Федерації разом з іншими діями держави-окупанта у своїй сукупності можуть складати військовий злочин у вигляді широкомасштабного руйнування і привласнення культурних цінностей, не виправданого воєнною необхідністю і здійснюваного незаконним чином і безцільно.

Матеріал підготовлено групою експертів з моніторингу Регіонального центру прав людини, робочою групою експертної мережі «Кримська платформа – гуманітарна політика»

ЧЕРВОНИЙ ТЕРОР У КРИМУ НАПРИКІНЦІ 1920 – В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 1921 РР.

ЯК ЦЕ БУЛО...

Продовження

Населення, яке тікало в гори, одразу приєднувалося до численних загонів «біло-зелених», які своєю діяльністю спричиняли посилення соціальної та політичної нестабільності на півострові.

Тетяна БИКОВА,

к.і.н., науковий співробітник
Інституту історії
України НАН України

Історію «зеленого» руху можна поділити на два періоди: «червоно-зелений» та «біло-зелений».

«Червоно-зелений» рух сформувався в 1919 р. під час володарювання на півострові Добровольчої армії. Його основу складала частина кримських татар, які симпатизували радянській владі, і більшовики, які залишилися у підпіллі. Переходу кримських татар на бік більшовиків сприяли два фактори: політика Кримської СРР на чолі з Д. Ульяновим та підсумки переговорів, що протягом літа – осені 1919 р. відбувались між Кримською організацією РКП(б) та партією Міллі Фірка, під час яких було досягнуто згоди щодо спільної боротьби проти Добровольчої армії. Уряд Д. Ульянова пообіцяв надати безземельним кримським татарам землю. Аби переконати їх у тому, що всі обіцянки більшовиків щирі, до складу уряду Кримської Соціалістичної Радянської Республіки включили представників кримських татар. Але надані їм посади були малозначущими і не перешкождали більшовикам втілювати в життя їхні задуми.

«Біло-зелений» рух з'явився після того, як півострів залишила армія Врангеля. Ті прибічники Білого руху, які з різних причин залишилися в Криму, потрапили під утиски червоного терору. Через це вони почали тікати в гори і створювати там загоны для боротьби з радянською владою. Кримськотатарське насе-

ФОТО З ВІДКРИТІХ ДЖЕРЕЛ

лення через політику, впроваджену більшовиками, зазнавало все більших утисків. Воно також почало тікати в гори. У підсумку до травня – червня 1921 р. на території Криму вже існувало безліч озброєних загонів «біло-зелених». Національний склад цих загонів був строкаким (росіяни, українці, кримські татари, чеченці та ін.), проте існували й загоны, що повністю склалися з кримських татар (наприклад, загоны Апаса чи Мустафи-Курби).

Місцеві органи радянської влади одразу визначили цей рух як «карний політичний бандитизм» і надіслали збройні формування на його придушення. У справі ліквідації «біло-зеленого» руху брали участь частини особливого призначення (ЧОП) та винищувальні команди Кримської окремої бригади військ ВНК¹. Ці сили проводили каральні операції, під час яких нова влада використовувала всі наявні у неї засоби насильства, не зупиняючись перед самосудом, тобто вбивством без суду всіх, кого зустрічали на своєму шляху.

Проте «біло-зелений» рух поширювався все далі. За споминами Велі Ібраїмова, який у 1921 р. очолював надзвичайну трійку у боротьбі з бандитизмом, у кримських горах в той час діяло більше двох десятків збройних угруповань². Чисельність кожного з них коливалася від 20 до 70 осіб³. Поступово

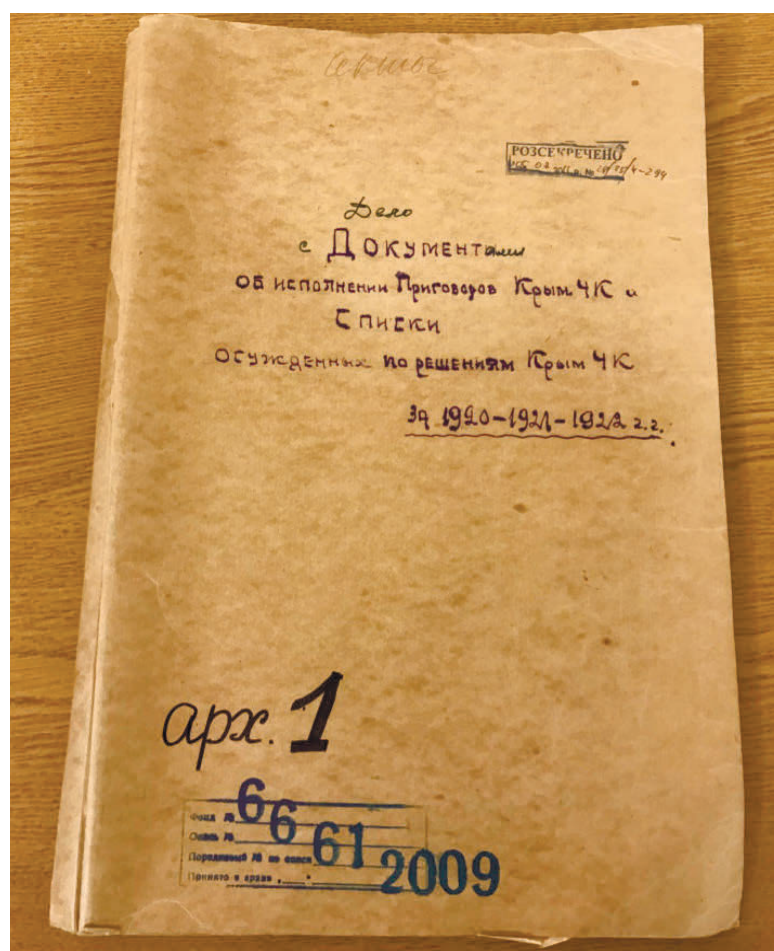

ФОТО З ВІДКРИТІХ ДЖЕРЕЛ

Справа з документами про виконання вироків Кримської НК і списки засуджених за рішеннями Кримської НК за 1920-1921-1922 роки

вони поширювалися по території всього півострова.

Кримревком разом з обкомом РКП(б) намагався встановити на півострові єдиний орган, який му-

сив керувати усіма НК. Протягом січня 1921 р. вони надсилали до Москви телеграми з проханням «створити в Криму сильну НК з підпорядкуванням їй усіх особливих відділів

У справі ліквідації «біло-зеленого» руху брали участь частини особливого призначення (ЧОП) та винищувальні команди Кримської окремої бригади військ ВНК. Ці сили проводили каральні операції, під час яких нова влада використовувала всі наявні у неї засоби насильства, не зупиняючись перед самосудом, тобто вбивством без суду всіх, кого зустрічали на своєму шляху.

Криму (армії та флоту)». Оргбюро ЦК РКП(б) 21 січня ухвалило постанову, в якій зазначалося: «Визнати необхідним Особливим відділом армії і флоту підпорядкувати Кримській НК. Доручити тов. Дзержинському організації і персонально провести в життя»⁴. Але єдиний керівний центр з'явився на півострові лише у квітні 1921 р. – Кримська обласна НК (КОНК).

Перед чекістами на півострові стояли масштабні завдання у справі «боротьби з контрреволюційним елементом». Умовно їхню діяльність можна поділити на два етапи. Перший – це період масового терору після перемоги над Врангелем, спрямований проти білих офіцерів та всіх інших «антибільшовицьких сил». Другий – це масова перевірка «сигналів» про антирадянську діяльність приватних осіб після вигнання Врангеля. Сигнали одразу почали надходити від «пильних товаришів». Під перевірку потрапляли особи різного віку, статі й соціальної належності.

- 1 Пашеня В.Н. Кримськотатарський вопрос в канун образования Крымской ССР (ноябрь 1920 – октябрь 1921 гг.) // Сборник выступлений на научных конференциях, публикации в журналах по истории Украины и Крыма. – Симферополь, 2009. – С. 252.
- 2 Красный Крым (Симферополь). – 1926. – 19 декабря.
- 3 Ишин А.В. К вопросу об особенностях политического развития Крыма в первой половине 1920-х годов // Историческое наследие Крыма. – 2004. – № 5. – С. 47.
- 4 ДААРК. – Ф.-П. 1. – Оп. 1. – Спр. 48. – Арх. 5.

У НАСТУПНОМУ ЧИСЛІ «КРИМСЬКОЇ СВІТЛИЦІ»

КРИМСЬКА ПЛАТФОРМА: НА ШЛЯХУ ДО ІІ САМІТУ

За задумом ідейних творців, Кримська платформа має стати не одноразовим заходом, а повноцінним міжнародним форматом, спрямованим на деокупацію Криму. Як зазначалося у статті «Декларація Кримської платформи», головним досягненням є спроба створити механізм постійної взаємодії країн-партнерів щодо деокупації Криму.

Установчий саміт Кримської платформи та підписана декларація виявились важливим досягненням, проте організація постійної взаємодії між країнами-підписантами та наповнення сенсом і проведення наступного саміту Кримської платформи залишається значним викликом. На думку експертів, необхідним є певне оновлення порядку денного цього заходу. У наступному номері спробуємо розібратися, навколо яких напрямів може фокусуватися діяльність у рамках Кримської платформи в найближчому майбутньому.

ГАЗЕТА «КРИМСЬКА СВІТЛИЦЯ»

Всеукраїнська літературно-художня і публіцистична газета Свідцтво про державну реєстрацію КВ № 23715-13555Р від 06.02.2019 р.

Засновники
Всеукраїнське товариство «Просвіта» імені Тараса Шевченка
Громадська організація «Кримський центр ділового та культурного співробітництва «Український дім»

Видавець
ТОВ

«Видавничий дім
«Українська культура»
Юридична адреса
Видавця:
03040, м. Київ,
вул. Васильківська, 1
Головний редактор
Андрій ШЦЕКУН
Дизайн та верстка
ФОП Юрченко В.П.

Надруковано:
ФОП Хісамдінов А. Ю.

Редакція не завжди поділяє думки авторів публікацій, відповідальність за достовірність фактів несуть автори. Рукописи не рецензуються і не повертаються. Редакція залишає за собою право скорочувати публікації і виправляти мову. Зміст газети поширюється на умовах ліцензії СС ВУ 3.0, якщо відсутні інші вказівки.

Передплата на газету
Передплатна ціна на 2022 р.: на 6 місяців – 224,64 грн; на рік – 449,28 грн.

У передплатній ціні враховано вартість доставки до вашої поштової скриньки і вартість оформлення абонементу.

Передплатний індекс

90269
Наклад 1000 прим.
Ціна договірна

